

דברי תורה

מאת כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

יצא לאור ע"י מכון מעדני מלך וויען - גליון תר"ם

סעודה שלישית פרשת דברים תשע"א לפ"ק

בקעמפ מתיבתא נחלת יעקב וויען - לאק שעלדריק

לפניו, על כן ידע שלא הגיע עוד זמן מיתתו עד שיחלש, וכאשר בא לידי חולי או קיבץ בניו והוכיחם.

*

ובפרדס יוסף (אות כה) כתב, דהמפרשים הקשו, איך ביטל מצות עשה של הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא י"ז-י"ח), ודרשינן (בבא מציעא לא.) אפילו מאה פעמים. והביא מספר מושב זקנים דהתם איירי כשפוגע בחבירו שעושה עבירה ואז חייב להוכיחו בשעת מעשה, אבל כאן איירי אחר שעשה העבירה, ועל זה אין חיוב ע"כ. והעיר עליו מדברי הרמב"ם (ה' דעות ו-ז) דמצות הוכח תוכיח הוא גם כשמדבר עמו אחר שחמא כבר ע"ש.

ונראה בביאורו, כי יש תוכחה לאפרושי מאיסורא, שחבירו עושה דבר שאינו הגון, ויש להוכיחו שלא יוסף לעשות עוד, וחיוב תוכחה זו הוא הן בשעת מעשה, וכן אם לא נתודע לו הדבר רק אחר עשייתו יש להוכיחו גם אחר כך, ולהודיעו שעשה דבר איסור שאין לעשותו עוד. לא כן תוכחת משה רבינו שהיה כבר אחר המעשה כארבעים שנה, ולא הוכיחם כעת שלא יעשו עוד עגל ומרגלים וכו', שעל זה הוכיחם תיכף כמבואר בכתובים, וכבר קיים בהם הוכח תוכיח, וישראל קדושים כבר עשו תשובה במשך השנים. אך משה עוררם בזה על גודל עומק החטא איך הוא פוגם, ויש למרק החטא ולטהר עצמו ממנה. אשר בדרך כלל, גם אותן בני אדם שחיים עם חשבון, ושמים על הלב לתקן מעשיהם, מכל מקום על חטא שעבר עליו כבר ימים ושנים רבות, אינו מעבירו עוד על לבו, וחושב לעצמו שכבר נתקן, ומי עושה תשובה על חטא שכבר עברו עליו עשרות בשנים. ועל זה בא משה קודם מיתתו והוכיחם על עומק החטא, שלא יצאו עוד חובת התשובה כראוי עליה. וכמו כן יעקב אבינו בודאי הוכיח את שבטי י-ה כאשר ראה בהם דבר שאינו הגון, והשכמים בעצמם בעלי תשובה היו, וראובן עסוק בשקו ותענית (ב"ר פד-יח). וכבר עברו שנים רבות מהדברים שעשו אשר עליהם הוכיחם, ותוכחה כזה הניח לעת מצוא קודם מיתתו.

ויש לומר עוד, כי יש סוג של תוכחה גם בלי דיבור, רק המעשים הנאים של האדם מוכיחים את כל רואם, ועל דרך שאמרו

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש, דבר משה אל בני ישראל וגו' (א-ג). וברש"י מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתתו, ממי למד, מיעקב, שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתתו וכו' ע"ש. ובספר ספרן של צדיקים הביא עובדא מהגאון רבי לייב מוכיח זצ"ל שהיה נוהג לדרוש ולהשמיע בכל יום לפני הקהל דברי מוסר ותוכחה, פעם אמר לו הרה"ק בעל תולדות יעקב יוסף זצ"ל, הלא מצינו אצל משה רבינו שלא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתתו, ואם כן למה זה מוכיח את ישראל בכל יום. והשיב לו רבי לייב אמנם כן הוא, אלא ששינינו במשנה (אבות ב-י) רבי אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך, ואמרו חז"ל (שבת קנג.) שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי אדם יודע איזה יום ימות, אמר להם כל שכן ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה ע"כ. ומהאי טעמא גם אני צריך להוכיח סמוך למיתתי שהוא בכל עת, כי לא ידע האדם את עתו ע"כ.

ובספר תהלים עוללות יהודה (למ-ו) כתב, דהו הענין שביקש דוד מה', הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא, ולכאורה הרי עדיף שלא ידע כדי שיהיו כל ימיו בתשובה, אך הרי דוד המלך ביקש שם, אשמרה רכי מתמוא בלשוני, אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי וגו', והיינו שהיה שומר את פיו שלא יחטא באמירת תוכחה לרשע, על כן רצה לדעת מתי ימות, כדי שידע מתי להוכיח את בני ישראל קודם מיתתו כמשה רבינו ע"ש.

ונראה דהא דמשה רבינו סמך על ידיעתו שיוכל להוכיחם סמוך למיתתו, הלא גזירה היא מלפני, שאין מודיעין מדת ימיו של אדם (שבת ל.). אך הלא אמרו חז"ל (חולין קלא.) משה מן התורה מנין, שנאמר (בראשית ו-ג) בשגם הוא בשר, ופירש רש"י בשגם כגממריא משה, וכתוב שם והיו ימיו מאה ועשרים שנה, וכך היה ימי חיי משה, כלומר עתיד לבוא בשגם משה מן הגולדים, וכן ימיו ע"כ. ואם כן גילה לו ה' בתורתו מדת ימיו. — והא דיעקב ידע יום מיתתו, נראה דאיתא בגמרא (בבא מציעא פו.) עד יעקב לא הוה חולשא, אתא יעקב בעי רחמי והוה חולשא [שיחלה האדם לפני מיתתו ויצוה לביתו לפי שנאמר (שם מה-א) ויאמר ליוסף הנה אביך חולה] ע"כ. וידע יעקב כי נתקבל תפלתו, ולא ימות בלי חולשא

(יומא פו.) ואהבת את ה' אלקיך (דברים ו-ה), שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא אדם קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ודברו בנחת עם הבריות, ומקחו ומתנו בשוק נאה, מה הבריות אומרים עליו אשרי פלוני שלמד תורה וכו', אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה, ראיתם פלוני שלמד תורה כמה יפים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו וכו' ע"ש. וכמו שמצינו שאמר הכתוב (תהלים יט-ב) השמים מספרים כבוד א-ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, שהשמים וצבאיו הם כאלו מדברים אל האדם, שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, והם מספרים גודל כח ה', ואמר שוב, אין אומר ואין דברים בלי גשמע קולם, ואף על פי כן בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מליהם.

ומושה רבינו אמר לישראל, ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' (דברים י-ב), ואמרו חז"ל (ברכות לב.) וכי יראה מילתא זומרתא, ומשני אין לגבי משה יראה מילתא זומרתא ע"כ. ופירשו בו, כי אותו הדור שעמדו יחד עם משה, וראו גודל קדושתו ותפארת התנהגותו. וכמו שנאמר (שמות לג-ח) והביטו אחרי משה, וברש"י לשבת, אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו (שמו"ר נא-ו) ע"כ. ולגבי משה, דורו של משה שראו התנהגותו להם יראה מילתא זומרתא ע"כ. ופירשו גם כן מה שאמר ה' למשה על יהושע, והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה, וצויתה אותו לעיניהם (במדבר כז-ט), היינו שתצוה אותם שיהיו לפני עיניהם תמיד דרכיו של יהושע והתנהגותו.

ולכן משה רבינו כל ימי חיותו לא הוצרך להוכיח אותם באמרי פיו, כי גודל קדושתו היה מדבר אליהם, כמה יפים ונאים הם דרכי ה', והשתוקקו ללכת בדרכיו. אמנם כעת שעמד סמוך למיתתו, ועוד מעט יסתלק מהם ולא יהיה עוד לנגד עיניהם, ולא יזכו לראות עוד מנהיג כפני חמה, ויתכן שעל ידי זה יהיה גם אצלם ירידה, על כן כינסם להוכיחם בדברים, אשר דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב, ויהיו הדיבורים קבועים בלבם גם לאחר זמן. ומה גם שמדבריו נעשו תורה שלימה, משנה תורה, שישאר דברי התוכחה הללו לדורי דורות גם כאשר לא זוכים לראות עוד בעיניהם מנהיג כמשה, וישפיעו הדברים הללו שילכו בדרך ישרים.

*

ואיתא בגמרא (יומא ז): מקדש שני שהיו עוסקים בתורה ובמצות ובגמילות חסדים מפני מה חרב, מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ע"כ. ויש להבין הלא לאו דלא תשנא את אחיך הוא רק לאו גרידא ואין בו עונש מיתה וכתר, ואיך יחרב ביתו בשביל עון זה, ולהגלות את ישראל בגלויות שונות זה כאלפים שנה. אך הענין כי לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר (תהלים כט-א) ה' עוז

לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (עוקצים ג-ב), ואם חסר השלום אין הכלי לקבל ברכת ה', וכדרך שנותנין דברים בכלי מנוקב שמתרוקן תיכף ולא נשאר כלום.

ולא עוד אלא שדרשו חז"ל (ב"ר לח-ו) הכתוב (הושע ד-ז) חבור עצבים אפרים הנח לו, רבי אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם, אמר המקום כביכול איני יכול לשלום בהם כיון ששלום ביניהם, אבל משנחלקו מה הוא אומר (שם) חלק לבם עתה יאשמו ע"כ. ואמרו (ירושלמי פאה א-א) דורו של דוד כולם צדיקים היו, ועל ידי שהיו בהם דילטורין היו יוצאין למלחמה ונופלים, דורו של אחאב כולם עובדי עבודה זרה היו, ועל ידי שלא היה בהם דילטורין, היו יוצאין למלחמה ונוצחין ע"כ, הרי לנו גודל מעלת השלום.

וראיתי לפרש בשם הגאון רבי יוסף דרשן מפוזנא זצ"ל בפרשתנו, אלה הדברים אשר דבר משה וגו' וחצרות ודי זהב (א-א), וברש"י חצרות, מחלוקתו של קרח, ודי זהב, הוכיח על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם ע"כ. ולכאורה הרי מעשה העגל קודם למחלוקתו של קרח, ולמה הקדים משה את המאורח. אמנם כאשר ישראל במצב של אחדות, הרי הקב"ה מוחל אפילו על עון עבודה זרה, ואם כן לפני שפרצה מחלוקת קרח ועדתו סלח הקב"ה גם על חטא העגל, ולא היה מקום להוכיחם על עון העגל, שהרי כבר נמחל, אולם כאשר קמו קרח ועדתו ועוררו מחלוקת בישראל, הרי אז התעורר למפרע חטא העגל, ולכן רק אחר שהזכיר מחלוקת קרח רימו להם את חטא העגל ע"כ.

וזהנה בודאי היו כמה עבירות בישראל אז כדור ההוא שגרמו את החורבן, אך כל זמן שהיה שלום ביניהם, היה להם כלי מחזיק ברכה, ואפילו עובדים עבודה זרה אינו יכול לשלום בהם, והיה נדחה מדת הדין מישראל. אך כיון שהיה שנאת חנם ביניהם, ואין כלי לקבל הברכה, על כן נשפך חרון אף ה' עליהם ונפקדו על כל עונם.

וזהו כוונת הכתוב, איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה וגו' (איכה א-א). ולכאורה יש בזה כפל לשון, ודי באומרו 'איכה העיר רבתי עם היתה כאלמנה', ואנו יודעים שאלמנה שמת בעלה יושבת בדד, ולמה הקדים איכה 'ישבה בדד'. אמנם הכוונה הוא, כי המקונן ודאי השיג סיבת החורבן שבאה בשביל שנאת חנם שהיתה ביניהם, שכל אחד היה בודד לעצמו, אין אהבה אחוה ורעות, ולא איכפת ליה לאחד בחבירו, ולכן העיר רבתי העם נענשה והיתה כאלמנה. אך הוא תמה, איך היתה כזאת לעם סגולה, שתרד במעלותיה, שאין אחדות ואחוה ביניהם, ואיכה 'ישבה בדד' העיר רבתי עם, שכל אחד חושב רק לעצמו ולתועלתו, אני ואפסי, וכל אחד הוא בודד לבדו, אשר עבור זה נענשה שהיתה כאלמנה.

וְזָזָה היה נראה לבאר מאמרם (חגיגה ד.) כי אתא רב דימי אמר, שמונה עשרה קללות קילל ישעיה הנביא את ישראל, ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה (ישעיה ג-ה) ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו, וירחבו הנער בזקן והנקלה בנכבד ע"כ. והיא פליאה עצומה לומר כן על ישעיה הנביא, כאילו היה שונא את ישראל ח"ו, ולא נחה דעתו ב"ח קללות עד שהוסיף עליהם גם קללה זאת, הלא הקב"ה בוחר בנביאים טובים במדותם ותכונתם. ועוד גם זאת, וכי הקללות האלו מפי עצמו נאמרו, הלא נבואת ה' היתה זאת, ומה שייך לומר שלא נתקררה דעתו עד שהוסיף עליהם עוד קללה.

וְנִרְאָה כי בודאי דברי ישעיה הם נביאות מאת ה' על ירידת הדור, אמנם ישעיה הנביא לא היה יכול להבין למה יגיע זאת לישראל, הלא ה' אך אפים ורב חסד, ולמה גשלחה נביאות מרה כזו לישראל, שאין ה' מוחל לעונותיהם, ולא היה יכול להתקרר דעתו על שליחות נביאותו. אבל באמרו וירחבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, שיהיה שנאת אחים ביניהם, ואין בהם הכלי להחזיק הברכה, ואם אין שלום אין כלום, אז נתקררה דעתו למה תגיע להם כזאת.

וְאָמַר הכתוב (איכה ג-י) ישבו לארץ ידמו וקני בת ציון העלו עפר על ראשם. ונראה הכוונה דהנה משה רבינו אמר לישראל בפרשתנו, ה' אלקיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב, ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים, ויברך אתכם כאשר דיבר לכם, איכה אשא לבדי מרחכם ומשאכם וריבכם (א-יב). ובילקוט (רמז תתא) כאשר דבר לכם, ושמת את זרעך כעפר הארץ (בראשית יג-טז) ע"ש. וכתב בספר **אֲלוֹפֵי יְהוּדָה** בפרשתנו בשם הגה"ק **בעל מחנה חיים זצ"ל**, דאיתא בגמרא (מגילה מז.) אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים, כשהן יורדין יורדין עד לעפר, וכשהן עולין עולין עד לכוכבים ע"כ. כי ההפרש בין ריבוי הכוכבים לריבוי העפר, כי הכוכבים הם נפרדים זה מזה במרחק רב, אבל העפר נדבק כל אחד ואחד בחבירו ועומדים תכופין זה לזה, ולכן אמר שעם ישראל תעודתו וקיומו הוא רק כשהאהבה ביניהם בבחינת העפר, אבל אם ח"ו דומים לכוכבים שהם נפרדים וחלוקים זה מזה אז אין להם קיום, וזוה מתחיל ירידת האומה. וזהו שאמרו כשהן עולין, עולין רק עד לכוכבים ולא עד בכלל, וכשהן יורדין יורדין רק עד לעפר, אבל כשיתדמו לבחינת העפר שוב יעלו למרומים כי גדול כח השלום ע"כ.

וְזָזָה שאמר להם משה, ה' אלקיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב, שנדמיתם לכוכבים אשר המרחק רב בין אחד לחבירו, שיש פירוד לבבות, והסיעו עצמן מן האהבה, ואני מברך אתכם, ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים, ויברך אתכם כאשר דבר לכם, ושמת את זרעך כעפר הארץ, שיהיה שלום ואהבה שורר ביניהם, שיתדמו להיות בבחינת העפר, ואז ופרצת ימה וקדמה וגו'. וסיים עלה כי איכה אשא לבדי, אם כל

אחד עומד לעצמו, ולא איכפת לו בחבירו, אלא מסתכל רק על עצמו לבדו, איכה אשא מרחכם ומשאכם וריבכם ע"ש.

וְלָכֵן בשעת החורבן כאשר ראו ישראל מה אירע להם, אשר הכל בא עליהם רק מחמת שנאת חנם, שלא היה ביניהם אהבה ורעות בבחינת העפר, אז ישבו לארץ ידמו, וקני בת ציון העלו עפר על ראשם, העלו על רעיוני ראשם מה שקלקלו בהמדה הטובה שיש בהעפר, שעל זה בא להם שברם שהלכו בגולה.

וְאֵינוּ קורין את החודש הזה בשם אב, ומבואר בספ"ק כי החורבן שעבר עלינו בימים אלו אינו ח"ו מחמת רוע ה' לישראל, אלא כרחם אב על בנים ריחם ה' עלינו, מגודל רחמנותו שפך חמתו על עצים ועל אבנים, וכדוגמת הבן שהוצרך ניתוח לצורך רפואתו, שהאב מכניסו ומביאו להרופא לטובתו. ולפי מה שנתבאר יש לומר עוד, דאיתא במדרש (ב"ר א-י) בראשית ברא אלקים (א-א), למה נברא העולם ב'ב', מפני שהוא לשון ברכה, ולא באל"ף, שהוא לשון ארור ע"כ. וכתב בספר **אֲלוֹפֵי יְהוּדָה** (פ' בראשית) דכשאדם חי לעצמו יחיד ולא איכפת לו מה שהחבר עושה, אני ואפסי עוד, לי לא יחסר כלום, ויהיה לי כל מה שאני צריך, והשני לא איכפת לו, שלי שלי ושליך שליך, ככה העולם אינו יכול להתקיים. הקב"ה ברא עולמו באופן שאי אפשר לו לאדם שיהיה לו הכל מעצמו, ואינו יכול להתקיים בלי העזרה של חבירו, ועולם חסד יבנה, אינו יכול לארוג בעצמו בגדיו, ואינו יכול לרוע בעצמו מאכלו, וכן שאר כלי תשמישו אינו יכול לעשות הכל לעצמו, זה אי אפשר. רק ראובן עושה דבר אחד, ושמעון עושה הדבר השני, ולוי עושה הדבר השלישי, וככה הוא סדר העולם שאחד נצרך לחבירו. ואפילו במדינות רואים שהקב"ה חילק אותם, ואין לכל מדינה כל צורכי וישיבה, אלא צריך לשלוח ולהביא כל מיני דברים משאר מדינות, לאחד יש הדבר הזה, ולשני הדבר השני, והוא מטעם שהקב"ה רצה להראות שעולם חסד יבנה, העולם אינו יכול להבנות אלא בחסד, שאחד יעזור לחבירו.

וְאֵם אדם רוצה לחיות רק לעצמו, זהו קללה, ורק כשמסתכל אך לעזור לחבירו כמה שיכול, אז יש ברכה כמה שעושה. אל"ף הוא אחד, ובי"ת הוא שתיים. אל"ף, אם אדם הוא יחיד בפני עצמו, זהו לשון קללה, אי אפשר להתחיל בריאת העולם עם אות אל"ף, דככה אינו הבריאה יכולה להתקיים. בי"ת הוא ברכה, משום הכי התחיל התורה באות בי"ת, להראות שהעולם אינו יכול להתקיים רק אם שני אנשים יתחברו, איש את רעהו יעזור, אז יכול להיות ברכה.

וְכִיּוֹן שבחודש זה אנו מקוננים על חורבן בית מקדשינו שנחרבה בעון שנאת חנם, שכל אחד ישב בדד לעצמו ולא התאחד עם הכלל באהבה ורעות, על כן נרמז זאת בשם החודש אב, אלף בית, שתחת להיות באחדות המורה אות ב', אשר ב'ראשית ברא אלקים, כל אחד היה דואג רק לעצמו, אות א', אני ואפסי, וזהו הרמז בשם חודש אב.

יִישׁ בזה מוסר השכל להתבונן, שעדיין שמן זה מרקד בינינו ביתר שאת, ולכן אין אנו זוכין לראות בבנין בית מקדשינו, שאם שנאת חנם יוכל להחריב הבית, מכל שכן שמונע שלא יבנה מחדש. כמעט לא נשאר קבוצה וקהלה בישראל שאין בה פירוד לבבות, לא מדברים עוד מחילוקי דיעות בהשקפת התורה, אלא בין יראים ושלמים חסידים ואנשי מעשה, והכל הוא רק בשביל שררה וכבוד וממון, ומפני הבושה מחפשים כמה יכולים ללבוש המחלוקת באיצטלא של לשם שמים. ומוטל על כל אחד ואחד לפרוש עצמו שלא יהיה לו שום שייכות לדבר סרה על חבירו או לגנות ולבוזת. וכמו כן כל אחד בינו לבין חבירו יסיר כל סוג שנאה וקנאה ונמירה, אלא לעורר ולהגביר האהבה והאחווה והריעות, ולצאת חוץ מגדרו להיות איש שלום, ובזכות זה ה' יברך את עמו בשלום, לראות בקרוב בנחמתן של ישראל בבנין בית מקדשינו ותפארתנו.

*

יִישׁ לומר בזה עוד, כי הנה אנו שרויים בגלות כבר כאלפיים שנה, אשר שית אלפי שנים הוה עלמא (ראש השנה ל.), וכמעט שליש ימי העולם כבר חרבה בית מקדשינו, ובודאי טובא גנוז ביה, ועל כרחק שיש להקב"ה תועלת מיוחדת מעבודת בני ישראל בגלותם שעולה על עבודת שאר הזמנים. ומבואר **בתפארת שלמה** (פ' בחקותי) דהשבתות של ימי הגלות עולים במעלתן יותר מהשבתות של הימים הקודמים, וזהו כוונת הכתוב (ויקרא כו-לה) כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה, שיהיה להם שבתות נעלות בימי השמה, אשר לא שבתה בשבתכם עליה, כי בזמן שבית המקדש קיים לא היו שבתים טובים כאלו. וכתב בביאורו, כי אחרי שכל ימי השבוע אין היחוד כתיקונו, לכן השבת הוא ביתר שאת מבזמן שבית המקדש היה קיים, והוא בשלימות האהבה יותר ע"ש.

ונראה עוד בביאורו, כי כל מצותיך אמונה (תהלים קט-טז), וזהו שורש כל העבודות עד שבא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב-ד) צדיק באמונתו יחיה (מכות כד). ועיקר האמונה הוא רק במה שאינו נראה לעינים, כי מה שרואה בחוש אין צריכין לזה אמונה, וכמו שכתב **באגרא דכל"ה** בפרשתנו לפרש הכתוב ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלקיכם (א-לב), דהוי ליה למימר 'ואתם אינכם מאמינים' וגו'. אך דבר הנראה נקרא 'דבר הוה', נראה בחוש לעין אשר יאמר עליו כי הוא זה, מה שאין כן דבר שאינו נראה. וזהו שאמר 'ובדבר הוה' היינו הנראה בחוש, 'אינכם מאמינים', לא יקרא לזה אמונה כיון שראיתם בעיניכם, והמבוקש הוא מאתכם שתאמינו בי בלי ראייה, ותלכו לכבוש הארץ מבלי ראייה וכו' ע"ש.

ובזמן שבית המקדש היה קיים, חוץ ממה שהרגישו שיש בורא עולם בעת בואם לבית מקדשו שהיתה הקדושה ברום המעלה, עוד גם זאת ראו זה בחוש, שהרי עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו', עומדים צפופים ומשתחיים רווחים וכו' (אבות ה-ה), שנכנסו לתוך העזרה אלפים ורבעות מישראל, ובשעת השתחוויה נעשה להם גם ומשתחיים בריוח כל אחד רחוק מחבירו ד' אמות, וזה ראה כל אחד מישראל הנם הגלוי, אם כן ראו בחוש שיש בורא עולם, ועבודת האמונה של אנכי ה' אלקיך וגו', ולא יהיה לך אלהים אחרים וגו', לא הוצרכו לזה תוקף האמונה, כי היה נראה לעינים. — וזהו שמקונן הנביא (איכה ה-יז) על זה היה דוה לבנו, על אלה חשכו עינינו, כי בזמן שבית המקדש היה קיים היה מאיר לנו האמונה בבחינת 'זה', שנוכל להראות עליו באצבע, ועל 'זה', הארת האמונה שנחסר לנו, דוה לבנו, ועל 'אלה' חשכו עינינו.

וכמו כן לעתיד שיתגלה כבוד ה' לעיני כל, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, וצדיקים יושבים ועמרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קיינו לו ווישיענו, ממילא לא יצטרכו או לאמונה, שיהא נראה גדלו ותפארתו בחוש. לא כן אנו בגלות, זמן של הסתר פנים נורא, שנבנו עושה רשעה, ולפי ראות העין לית דין ולית דיין, צדיק ורע לו רשע ומוב לו, ואף על פי כן ישראל מאמינים בני מאמינים, משתדלים ללכת בדרכי התורה עם הנסיונות העצומות, ומוכנים למסור נפשם על קדושת שמו ויתברך, טוהר אמונה צרופה זו חביב מאוד למעלה יותר מהעבודה בבית ה', ובעקבתא דמשיחא שההסתר עוד יותר, האמונה הפשוטה מאירה ביתר שאת ויתר עוז, ובעבודה זו משתעשע הקב"ה, וכדאי לו בריאת עולמו והנהגתו, כי עבודת האמונה של אלפי שנות הגלות, לא היה לו ולא יהיה לו עוד כזאת, וזהו חיזוק גדול לכל אחד מאתנו.

ומכל שכן בבוא יום השבת קודש, שורש האמונה, שכל אחד מישראל מעיד בתוך ההסתר פנים שיש בעלים להבירה, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שבת וינפש, על כן עבודה זו של יום השבת קודש עולה במעלתה, על העדות של יום השבת בזמן שבית המקדש היה קיים, שראו גם בעיני גשמי כי יש בעלים להבירה.

ועל כן אנו קורין את החודש הזה בשם 'אב', כי המצוה הא' שצוה לנו בהגלותו בסיני היתה, אנכי ה' אלקיך (שמות כ-ב), והמצוה הב' היתה, לא יהיה לך אלהים אחרים, אשר אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום (מכות כג:), ומעת שחרב בית מקדשינו נתעלה עבודת עם ישראל במצות א"ב שנצטוינו בסיני.

נתנדב ע"י ידידיו מוה"ר ר' דוד לייב ברוין הי"ו לרגל השמחה השרויה במעונו בתגלחת בנו כמר משה יעקב נ"י למול טוב	נתנדב ע"י ידידיו מוה"ר ר' אשר כהנא הי"ו לרגל השמחה השרויה במעונו בתגלחת בנו כמר יוסף שאול נ"י למול טוב	נתנדב ע"י ידידיו מוה"ר ר' משה הערש קליין הי"ו לרגל השמחה השרויה במעונו בתגלחת בנו כמר בנימין נ"י למול טוב	נתנדב ע"י ידידיו מוה"ר ר' נתן נטע רובין הי"ו לרגל השמחה השרויה במעונו בהולדת בנו למול טוב
--	---	--	--